

อิทธิพลของระบอบอาณานิคมในมณฑลพายัพ ระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 19-20

The Influence of Colonial Regimes in Monthon Payap between the 19th and 20th Centuries

ชัยวัฒน์ ปะสุนะ (Chaiwat Pasuna)¹

Received: September 9, 2022

Revised: December 7, 2022

Accepted: December 13, 2022

บทคัดย่อ

บทความนี้ศึกษาอิทธิพลของระบอบอาณานิคมบริเวณพื้นที่มณฑลพายัพในระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 19-20 วัตถุประสงค์ในการศึกษามี 2 ประการ ได้แก่ 1) ศึกษาการเผชิญกับระบอบอาณานิคมอังกฤษ และ 2) ศึกษาการเผชิญกับระบอบอาณานิคมฝรั่งเศส โดยใช้กรอบแนวคิดในการวิเคราะห์ความสัมพันธ์กับบริบทด้านเวลา คือ ลัทธิอาณานิคมและการล่าอาณานิคมภายใน ศึกษาจากหลักฐานชั้นปฐมภูมิประเภทรายงานการปกครองอาณานิคม หนังสือพิมพ์อาณานิคม และบันทึกของรัฐบาลสยาม รวมทั้งเอกสารจากงานวิจัยชั้นทุติยภูมิที่เกี่ยวข้องด้วยระเบียบวิธีทางประวัติศาสตร์ ผลการศึกษาพบว่า ระบอบอาณานิคมส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงกับมณฑลพายัพ โดยรัฐบาลสยามเข้ามาจัดการปกครองอย่างรัดกุมเพื่อแก้ไขปัญหาในการจัดการผลประโยชน์ป่าไม้และการจัดการกับคนในบังคับอาณานิคม นอกจากนี้ยังมีความพยายามของเจ้าอาณานิคมอังกฤษและฝรั่งเศสในการขยายอิทธิพลผ่านการสร้างกงสุลทั้งในเมืองเชียงใหม่และหัวเมืองสำคัญ จากการศึกษานำไปสู่ความเข้าใจเกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงของมณฑลพายัพที่เผชิญกับอิทธิพลระบอบอาณานิคม และความพยายามของรัฐพื้นเมืองในการสร้างอำนาจเพื่อต่อรองผ่านกลไกต่าง ๆ ให้สอดคล้องกับมาตรฐานระบอบอาณานิคมช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19-20

คำสำคัญ: ระบอบอาณานิคม, อาณานิคมอังกฤษ, อาณานิคมฝรั่งเศส, สยาม, มณฑลพายัพ

¹ หลักสูตรอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Master Program in History, Department of History, Faculty of Arts, Chulalongkorn University

Abstract

This paper studied the influence of colonialism in Monthon Payap during the nineteenth and twentieth centuries. Its objective was to examine the Monthon's encounter with British and French colonialism. The analysis focused on the relations between colonialism and internal colonization based on the temporal context. The data were collected from both primary sources, including colonial administration reports, colonial newspapers, Siamese government records, and secondary sources, such as research papers related to historical methods. The findings showed that colonialism brought about changes in Monthon Payap, with the Siamese government playing a role in tackling issues related to the profits in the forestry sector and dealing with colonial subjects. The evidence also demonstrated the efforts of the British and French colonial regimes to extend their influence by establishing consuls in Chiang Mai and in major cities. The study brought about an understanding of the changing of Monton Payap under colonial influence, and the efforts of indigenous states to develop bargaining power by a variety of means to meet the colonial standards during the nineteenth and twentieth centuries.

Keywords: Colonial Regime, British Colony, French Colony, Siam, Monthon Payap

บทนำ

มณฑลพายัพเป็นพื้นที่สำคัญทางเศรษฐกิจในฐานะศูนย์กลางการค้าตอนในภูมิภาคและยังเป็นแหล่งทรัพยากรป่าไม้ ดังที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีพระราชดำรัสไว้ซึ่งอยู่ท่ามกลางอิทธิพลของระบอบอาณานิคม (พระยาประชาภิจักรจักร, 2499, หน้า 4) เหตุผลที่ทำให้ระบอบอาณานิคมของอังกฤษเกี่ยวข้องกับมณฑลพายัพ เนื่องจากอังกฤษเข้ามามีบทบาทและปฏิสัมพันธ์อย่างต่อเนื่องยาวนานตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 19 และเกิดกรณีพิพาทที่สร้างผลกระทบต่อมณฑลพายัพก่อน แตกต่างจากการแผ่ขยายอาณานิคมของฝรั่งเศสที่มณฑลพายัพได้รับผลกระทบจากฝรั่งเศสก็ล่วงมาถึงคริสต์ศตวรรษที่ 20 กระนั้นก็ตามอิทธิพลของเจ้าอาณานิคมทั้งสองได้สร้างความเปลี่ยนแปลงอย่างมากต่อมณฑลพายัพในการเผชิญกับระบอบอาณานิคมอย่างเข้มข้น

ตั้งแต่อังกฤษเริ่มขยายอาณานิคมในพม่าก็ปรากฏความสนใจในการแสวงหาและสำรวจพื้นที่ทางตอนในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทั้งนี้ปรากฏการแผ่อิทธิพลโดยการเชื่อมโยงให้มณฑลพายเป็นส่วนหนึ่งของเส้นทางการค้าของอังกฤษ ดังจะเห็นได้จากเมื่อครั้งอังกฤษสามารถครอบครองพม่าบริเวณภูมิภาคตะนาวศรี มิสเตอร์อี. เอ. บลันเดลล์ (Mr. E. A. Blundell) ข้าหลวงอังกฤษประจำภูมิภาคตะนาวศรีมีคำสั่งในวันที่ 13 ธันวาคม ค.ศ. 1836 ให้ร้อยเอกดับเบิลยู. ซี. แมคลีออด (Captain W. C. McLeod) กับดอกเตอร์ดี. ริชาร์ดสัน (Dr. D. Richardson) ออกเดินทางเพื่อสำรวจทางที่จะเปิด “เส้นทางการค้าสายเงินสายทอง” (the gold and silver road of trade) จากต้นทางเมืองมะละแหม่ง (Moulmein) โดยเดินทางผ่านเข้าเมืองเชียงใหม่เพื่อเชื่อมเส้นทางการค้าดั้งเดิมกับหัวเมืองไทใหญ่ (รัฐฉาน) โดยก่อนหน้านั้นดอกเตอร์ดี. ริชาร์ดสัน เคยเดินทางสำรวจเส้นทางไปสู่เมืองเชียงใหม่ถึง 3 ครั้ง (Mangrai, 1965, p. 59)

ความพยายามของรัฐบาลอาณานิคมในการสำรวจดินแดนภายในครั้งนี้ยังสะท้อนถึงจุดเริ่มต้นของการสำรวจเส้นทางการค้า รวมถึงความสนใจของอังกฤษในพื้นที่หัวเมืองลาวล้านนาของสยาม การสำรวจเป็นกระบวนการสำคัญในการผนวกเส้นทางการค้าและเศรษฐกิจของเมืองตามเส้นทางดังกล่าวนี้เข้าสู่ระบบเศรษฐกิจของอาณานิคม อีกทั้งการค้ายังเป็นส่วนสำคัญของการแผ่ขยายอิทธิพลระบอบอาณานิคมของอังกฤษควบคู่กับเศรษฐกิจการค้าที่ดำเนินมาอย่างต่อเนื่องและยาวนาน ดังบันทึกของมิสเตอร์จอห์น สจ๊วต แบล็ค (Mr. John Stewart Black) ผู้ช่วยกงสุลอังกฤษ ได้เดินทางขึ้นมาสำรวจทางตอนเหนือของกลุ่มแม่น้ำโขง ได้ระบุถึงเส้นทางการค้าท้องถิ่นตามชายแดนตอนในทวีประหว่างรัฐฉานกับมณฑลยูนนานเชื่อมกับเส้นทางการค้าเมืองเชียงใหม่กับพม่าโดยอาศัยการค้าแบบกองคาราวาน (A Journey Round Siam, 1896, p. 15)

ขณะเดียวกันช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 เจ้าอาณานิคมฝรั่งเศสเริ่มเข้ามามีท่าทีในการรุกรานดินแดนประเทศราชของสยามบริเวณอินโดจีนมากขึ้น ภายใต้การรวมข้อมูลจากการสำรวจของนักเดินทางโดยเฉพาะมองซิเออร์โอกุสต์ ปาวี (M. August Pavie) ซึ่งเสนอต่อรัฐบาลสยาม ค.ศ. 1886 ให้ตั้งกงสุลฝรั่งเศสประจำเมืองหลวงพระบาง อันเป็นรากฐานที่จะนำไปสู่การสถาปนาอำนาจโดยใช้วิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 (ค.ศ. 1893) เข้าครอบครองดินแดนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง พร้อมกำหนดแนวอาณาเขตปลอดทหารในระยะ 25 กิโลเมตรจากแนวแม่น้ำโขงเข้ามา ซึ่งกระทบสิทธิ์และอธิปไตยของรัฐบาลสยามอย่างมาก โดยเฉพาะในมณฑลพายัพจึงเกิดความไม่สะดวกในการดำเนินนโยบายด้านปกครอง เช่น การจับโจรผู้ร้ายซึ่งมักจะหลบหนีเข้ามายังบริเวณเขตดังกล่าวหรือหนีเข้าไปยังฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ส่งผลให้รัฐบาลสยามไม่สามารถจัดการยับยั้งมูลเหตุแห่งปัญหาหลายประการได้อย่างแท้จริง

เงื่อนไขสำคัญที่ส่งผลต่อการรับรู้เรื่องการครอบครองพื้นที่มณฑลพายัพเป็นผลมาจากระบอบอาณานิคม จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องกล่าวถึงจุดเริ่มต้นของเรื่องการสร้างรัฐและการกำหนดขอบเขตอิทธิพลอำนาจ สิ่งเหล่านี้ล้วนแต่เป็นประเด็นที่เจ้าอาณานิคมอังกฤษและฝรั่งเศสตระหนักเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากการแสวงผลประโยชน์ในพื้นที่ต่าง ๆ ทับซ้อนโดยเฉพาะบริเวณมณฑลพายัพ เช่น การใช้ทรัพยากรธรรมชาติ (สัมปทานป่าไม้) การปกครองคนในบังคับ การทำธุรกิจและจัดเก็บรายได้ ฯลฯ โดยปราศจากข้อตกลงร่วมกันจึงเกรงว่าจะเกิดปัญหากระทบกัน อันนำไปสู่การเสียผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของฝ่ายหนึ่งฝ่ายใด กระทั่งมีการเปิดเจรจาระหว่างเจ้าอาณานิคมทั้งสองอย่างเป็นทางการในการหาแนวทางจัดการกับดินแดนอาณานิคมบนแผ่นดินใหญ่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งอยู่ภายใต้การตัดสินใจระหว่างมหาอำนาจเป็นหลัก มีความพยายามหาทางออกเป็นต้นว่าจะให้แบ่งเขตอิทธิพลโดยใช้ลำแม่น้ำเจ้าพระยาทั้งสองฝั่งหรือแม้แต่การกำหนดแนวสมมติที่บ่งบอกเขตอิทธิพล เช่น แผนที่เดอะเซ็นจูรี ค.ศ. 1897 (The Century Atlas of the World) ฉบับตีพิมพ์ ค.ศ. 1901 ปรากฏเส้นสมมติที่ลากผ่านประเทศสยามจากเมืองเชียงของคดเคี้ยวลงไปจรดเมืองจันทบุรี พร้อมกับข้อความกำกับพื้นที่ด้านตะวันออกว่า “France Sphere” (Mith, 1901, p. 106) แต่ท้ายที่สุดหลังจากแสวงหาแนวทางลดความขัดแย้งและละการเผชิญหน้าในการขยายอาณานิคม จึงแก้ปัญหาโดยกำหนดพื้นที่กันชนขึ้นมา โดยใช้ประเทศสยามในแถบกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นพื้นที่ปลอดจากการขยายอาณานิคมใน ค.ศ. 1896

ปฏิญญาระหว่างอังกฤษและฝรั่งเศส ค.ศ. 1896 (Declaration between Great Britain and France with regard to the Kingdom of Siam and Other Matters) ลงนามในเดือนมกราคม ค.ศ. 1896 มีผลสำคัญอันเป็นปฐมเหตุในการก่อร่างเขตแดนรัฐสมัยใหม่เนื่องจากส่งผลต่อความชัดเจนในการแบ่งเขตอิทธิพลตามแนวชายฝั่งแม่น้ำโขงและไม่กระทบต่อเขตแดนอาณานิคมของอังกฤษในพม่า ท่าทีของรัฐบาลอังกฤษให้คำมั่นสัญญาต่อรัฐบาลสยามดังเอกสารที่ลอร์ดซอลส์บรี (Lord Salisbury) ทำสำเนาส่งมาให้ผู้แทนอังกฤษประจำเมืองปะลิสระบุอย่างตรงไปตรงมาว่า “...พวกเราตระหนักโดยแท้ถึงสิทธิ์ของสยาม...” นอกจากนี้รายงานของเขาระบุว่า “...จะไม่รบกวนความสงบสุขดินแดนทุกส่วนของสยาม และจะไม่มี การกระทำอันใดของอังกฤษในปัจจุบัน ที่จะลดทอนสิทธิ์ของกษัตริย์สยามในดินแดนทุกส่วนของพระองค์ ซึ่งจะไม่ได้รับผลกระทบจากสัญญาฉบับนี้...” แม้ว่าสารัตถะของปฏิญญาให้ความสำคัญกับการแบ่งเขตอิทธิพล (sphere of influence) กระทั่งต่อมาเมื่อผลต่อการกำหนดแนวเขตแดนทั้งอังกฤษ ฝรั่งเศส สยาม และจีน (Siam's Independence, 1899, p. 3)

แต่กระนั้นต้องทำความเข้าใจว่าสาระสำคัญของปฏิญญาดับ ค.ศ. 1896 คือ การทำความเข้าใจจำกัดขอบเขตการขยายอิทธิพลของแต่ละฝ่ายเพื่อจะไม่ก่อให้เกิดผลกระทบในภายหน้า หากแต่ไม่ได้กล่าวถึงประเด็นเรื่องการปักปันเขตแดนไว้เลย เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นตามมาหลังลงนามปฏิญญาดับนี้จึงเป็นปฐมเหตุให้สยามดำรงสถานะเป็นรัฐอิสระแห่งหนึ่ง อาจเรียกว่าสยามพลอยได้รับผลประโยชน์ภายใต้ข้อตกลงระหว่างเจ้าอาณานิคมทั้งสอง ฉะนั้น มณฑลพายัพในฐานะแหล่งต้นน้ำของแม่น้ำเจ้าพระยาจึงเป็นพื้นที่ที่ได้รับการสงวนไว้ตามปฏิญญาดับดังกล่าวเช่นกัน ประเด็นที่น่าสนใจจากพระราชดำรัสสมเด็จพระราชินีนาถวิกตอเรียพระราชทานไว้เมื่อครั้งเปิดประชุมรัฐสภา ได้หยิบยกกรณีของปฏิญญาระหว่างอังกฤษและฝรั่งเศส ค.ศ. 1896 ย้ำเตือนข้าราชการอังกฤษว่ายังมีประเด็นสำคัญอื่นอีกที่อังกฤษควรต้องให้ความสนใจมากกว่าเรื่องการสถาปนาเอกราชแก่ประเทศสยาม (The Queen's Speech, 1896, p. 16) เนื่องจากผลประโยชน์และกิจการส่วนใหญ่ในสยามเกี่ยวข้องกับคนในบังคับอังกฤษ และสยามเป็นพันธมิตรที่อยู่ภายใต้อิทธิพลทางเศรษฐกิจของรัฐบาลอาณานิคมของอังกฤษ ฉะนั้น ธรรมชาติของอังกฤษจึงมีความกังวลถึงผลกระทบจากสัญญาดับดังกล่าว และเกรงจะเสียพื้นที่เอาอิทธิพลของอังกฤษในดินแดนสยาม (Crawford, 1830, p. 472)

จะเห็นได้ว่าอิทธิพลของเจ้าอาณานิคมซึ่งส่งผลกระทบต่อมณฑลพายัพมีความสำคัญอย่างยิ่งเนื่องจากเป็นพื้นฐานสำคัญที่ก่อให้เกิดแนวอธิปไตยของรัฐซึ่งเกิดจากการตกลงระหว่างเจ้าอาณานิคมทั้งสองดินแดนที่อยู่ภายใต้อธิปไตยของรัฐบาลสยามจึงเป็นส่วนที่นอกเหนือจากที่เจ้าอาณานิคมแต่ละฝ่ายกำหนด เมื่อพิจารณาเหตุการณ์การเจรจาตกลงปฏิญญาดับ ค.ศ. 1896 จะสังเกตว่ารัฐบาลสยามไม่ได้ถูกกล่าวถึงหรือให้ความสนใจในการเจรจาขอบเขตการขยายอาณานิคม ความร่วมมือดังกล่าวเป็นเพียงการกำหนดขอบเขตและการจำกัดพื้นที่สำหรับครอบครองหรือขยายอาณานิคมเท่านั้น แต่ทว่า การกระทำที่ไม่กระทบต่ออธิปไตยสยามยังสามารถทำได้ เช่น การลงทุนหรือประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจในประเทศสยามโดยเฉพะมณฑลพายัพ ดินแดนแห่งนี้ได้รับการยอมรับให้เป็นดินแดนที่เจ้าอธิราชทั้งสามประเทศ (อังกฤษ ฝรั่งเศส และสยาม) มองว่าอุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติ

การขยายอิทธิพลของอาณานิคมในมณฑลพายัพเกิดขึ้นจากเจ้าอาณานิคมอังกฤษและเจ้าอาณานิคมฝรั่งเศสอันมีบทบาทต่อการสร้างความเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมของมณฑลพายัพ และปัจจัยเร่งเร้าให้รัฐบาลสยามเข้ามาดำเนินการจัดการปกครองมณฑลพายัพอย่างรัดกุม ฉะนั้นจึงถือว่าระบอบอาณานิคมเป็นปัจจัยหลักที่ส่งผลให้รัฐบาลสยามพยายามดำเนินนโยบายปฏิรูปการเมืองการปกครองในพื้นที่มณฑลพายัพเพื่อให้สอดคล้องกับมาตรฐาน

จากเจ้าอาณานิคมอังกฤษอีกด้วย ดังนั้นประเด็นศึกษาของบทความจึงเน้นความสำคัญระบอบอาณานิคมของอังกฤษ เนื่องจากมีความเกี่ยวข้องและเป็นปัจจัยสำคัญที่เร่งให้เกิดพัฒนาการของมณฑลพายัพระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 19-20

ขอบเขตการศึกษา

1) ขอบเขตเชิงเวลา (Time) ศึกษาความเปลี่ยนแปลงในช่วงระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 19-20 ซึ่งสัมพันธ์กับบริบทการขยายตัวเพื่อครอบครองดินแดนอาณานิคมของเจ้าอาณานิคมตะวันตกในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จึงเป็นช่วงเวลาที่มีมณฑลพายัพเผชิญกับระบอบอาณานิคมอย่างเข้มข้น

2) ขอบเขตเชิงพื้นที่ (Space) ศึกษาผลพวงในฐานหน่วยทางการเมืองหนึ่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ได้รับผลกระทบจากการเผชิญระบอบอาณานิคม ความสำคัญของมณฑลพายัพสามารถสะท้อนให้เห็นความเปลี่ยนแปลงที่เจ้าอาณานิคมอังกฤษ ฝรั่งเศส และรัฐบาลสยาม ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในพื้นที่ดังกล่าวระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 19-20

การเผชิญอิทธิพลระบอบอาณานิคมของอังกฤษ

เมื่อกล่าวถึงการเผชิญอิทธิพลจากระบอบอาณานิคมของอังกฤษในหัวเมืองลาวล้านนาจากมุมมองประวัติศาสตร์นิพนธ์ที่ลำดับเรื่องโดยใช้มุมมองประวัติศาสตร์สยามมักให้ความสำคัญกับการลงนามสนธิสัญญาเมืองเชียงใหม่ ค.ศ. 1874 เป็นจุดเปลี่ยนแปลงที่สยามเข้ามามีบทบาทเมื่อต้องเผชิญกับอิทธิพลจากเจ้าอาณานิคมอังกฤษ (เนื่ออ่อน ขวัญทองเขียว, 2553, หน้า 2) แต่ทว่าเมื่อพิจารณาในบริบทของเหตุการณ์ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้พบว่า การเผชิญอิทธิพลจากระบอบอาณานิคมของอังกฤษในหัวเมืองลาวล้านนาเกิดขึ้นตั้งแต่ช่วงหลังสงครามระหว่างอังกฤษกับพม่าครั้งแรกใน ค.ศ. 1826

มูลเหตุที่อังกฤษสามารถยึดครองพื้นที่ชายฝั่งทะเลอันดามันบริเวณภูมิภาคตะนาวศรีบริเวณดังกล่าวนี้เป็นจุดเริ่มต้นของการแสดงอิทธิพลของอังกฤษที่จะขยายไปยังรัฐพื้นเมืองที่อยู่ข้างเคียง โดยเฉพาะอย่างยิ่งราชสำนักสยามซึ่งคุ้นเคยกับดินแดนในส่วนดังกล่าว นอกจากนี้ยังส่งผลกระทบไปถึงหัวเมืองลาวล้านนาอีกด้วย อันเนื่องมาจากการต้องการของอังกฤษที่ต้องการทราบพื้นที่ในกรรมสิทธิ์ของฝ่ายตนจึงออกสำรวจ พบว่าดินแดนภูมิภาคตะนาวศรีส่วนบนเป็นพื้นที่คาบเกี่ยวกับอาณาจักรล้านนาเชียงใหม่ ฉะนั้นระหว่าง ค.ศ. 1834-1836 รัฐบาลอาณานิคมของอังกฤษในพม่าจึงได้ส่งคณะข้าราชการอังกฤษมายังเมืองเชียงใหม่ เพื่อเจรจาเรื่องการแบ่งแนวเขตแดนกับพระยาพยุทรวรค์ (เจ้าหลวงเมืองเชียงใหม่ระหว่าง ค.ศ. 1826-1846) เนื่องจาก

เป็นพื้นที่เขตติดต่อป่าไม้สักในพม่าตอนล่างอันได้กลายเป็นแนวพรมแดนล้านนาและภูมิภาค
ตะนาวศรีของอังกฤษแล้ว

ร้อยเอกดับเบิลยู. ซี. แมคลีออด (Captain W. C. McLeod) ซึ่งได้รับคำสั่งจากรัฐบาล
อังกฤษให้สำรวจพื้นที่ทางตอนใต้ของจีนภายใต้ภารกิจเปิด “เส้นทางการค้าสายเงินสายทอง”
เริ่มเดินทางออกจากเมืองเชียงตุงตั้งแต่วันที่ 4 เมษายน ค.ศ. 1837 และเดินทางมาถึงเมือง
เชียงใหม่วันที่ 19 เมษายน เขาใช้เวลาสำรวจเชียงใหม่และเมืองโดยรอบก่อนจะเดินทางกลับวันที่
11 พฤษภาคม ลงมาทางทิศใต้ไปยังเมืองระแหง (เมืองตาก) ก่อนจะเข้าสู่เมืองมะละแหม่งอันเป็น
ดินแดนของอังกฤษ เขาได้กล่าวถึงเมืองเชียงใหม่ว่านอกจากจะมีความสำคัญทางด้านเส้นทาง
การค้าท้องถิ่น และยังอุดมด้วย “...ภูเขาล้วนปกคลุมด้วยป่าไม้เนื้อแข็งอย่างหนาที่บีบเกินที่จัก
พรรณนาได้ อีกทั้งยังเป็นแหล่งอาศัยของสัตว์ป่านานาชนิด...” (Maulmain, 1837, p. 1)

เมื่อ ค.ศ. 1834 เจ้าอาณานิคมอังกฤษเคยเข้ามาเจรจาเพื่อกำหนดแนวอาณาเขตกับ
พระยาพุทธวงศ์ (เจ้าหลวงเมืองเชียงใหม่ระหว่าง ค.ศ. 1826-1846) แต่ยังไม่เริ่มดำเนินการใด ๆ
กระทั่งถึง ค.ศ. 1847 ฝ่ายเจ้าอาณานิคมอังกฤษได้เข้ามาเจรจาเรื่องเขตแดนอีกครั้งเพื่อยืนยัน
ตามที่เคยได้ตกลงกันไว้ ซึ่งตรงกับสมัยพระเจ้ามโหตรประเทศ (เจ้าหลวงเมืองเชียงใหม่ระหว่าง
ค.ศ. 1847-1854) พระองค์จึงได้มอบหมายภาระงานดังกล่าวแก่ฝ่ายเจ้าอาณานิคมอังกฤษเป็น
ผู้ดำเนินการตามแต่เห็นสมควร เช่นเดียวกับที่ราชสำนักสยามก็ไม่ได้ตระหนักถึงความสำคัญใน
เขตแดนของหัวเมืองลาวล้านนาขณะนั้น (Winichakul, 1994, p. 86) อนึ่ง พิจารณาได้ว่าการ
กำหนดแนวอาณาเขตเป็นเรื่องที่รัฐพื้นเมืองในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไม่ได้ให้
ความสนใจ เนื่องจากที่ดินมีความสำคัญน้อยกว่าการควบคุมกำลังไพร่พล อีกทั้ง การกำหนดแนว
อาณาเขตฝ่ายอังกฤษขณะนั้นยังไม่ได้สร้างผลกระทบต่อนัยกึ่งกลางอำนาจและการจัดการปกครอง
ที่เมืองเชียงใหม่ ยังไม่สร้างการตระหนักรู้ถึงผลกระทบอย่างแท้จริงมากนัก กระทั่งต่อมาเกิด
ปัญหาขัดแย้งด้านการอ้างสิทธิ์ครอบครองหัวเมืองไทใหญ่และหัวเมืองกะเหรี่ยงระหว่างอังกฤษ
และล้านนา อันมีพื้นฐานมาจากการเข้าไปแสวงหาผลประโยชน์จากป่าไม้และการจัดการโจรผู้ร้าย
ตามแนวป่าชายแดน เจ้าอาณานิคมอังกฤษจึงเรียกร้องมายังรัฐบาลสยามให้ดำเนินการเรื่อง
กำหนดเขตแดนอย่างเป็นทางการกระทั่งเกิดการลงนามเป็นสนธิสัญญาอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่
14 มกราคม ค.ศ. 1874 (โตม ไกรปกรณ์, 2557, หน้า 22-23)

เมื่อ ค.ศ. 1868 มีการกำหนดแนวเขตแดนของประเทศสยามในหัวเมืองลาวล้านนาอยู่
บริเวณตั้งแต่เหนือสเบยขึ้นไป โดยอังกฤษใช้แม่น้ำสาละวินเป็นพรมแดนธรรมชาติ ส่งผลให้
บริเวณฝั่งตะวันออกของแม่น้ำสาละวินยังคงเป็นดินแดนภายใต้อธิปไตยของสยาม หรือเป็นพื้นที่

ในปกครองของเจ้าหลวงเมืองเชียงใหม่ แนวอาณาเขตดังกล่าวได้รับการรับรองจากรัฐบาลอาณานิคม อังกฤษดังปรากฏได้จากการลงนามในสนธิสัญญาเมืองเชียงใหม่ทั้ง 2 ฉบับ ดังข้อตกลงใน สนธิสัญญาเมืองเชียงใหม่ฉบับที่ 2 ค.ศ. 1883 ความว่า

“...ข้อ 5 ว่า สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามจะให้เจ้านครเชียงใหม่ตั้งด่านกอง
ตระเวน แลให้มีเจ้าพนักงานกำกับริมฝั่งแม่น้ำสะวิ่นที่пенเขตแดนเมืองนครเชียงใหม่
ซึ่งเป็นของฝ่ายสยาม แล้วให้มีโปลิศตั้งอยู่พอสมควร จะได้ระงับห้ามโจรผู้ร้ายแลการ
อื่น ๆ ที่เป็นสำคัญ...” (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และคณะ, 2554, หน้า 64)

นอกจากนี้ ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างอาณานิคมของอังกฤษในพม่าและ
หัวเมืองลาวล้านนาคาดำเนินด้วยดีเสมอมา ปัญหาความขัดแย้งในการแย่งดินแดนโดยการอ้างสิทธิ์
ครอบครองทั้งหลาย กลับสามารถเจรจาไม่ให้เกิดความสูญเสียจึงไม่นำไปสู่ความบาดหมางใด ๆ
ฉะนั้น อังกฤษและสยามสามารถรักษามิตรภาพระหว่างกันได้อย่างยาวนาน ส่วนหนึ่งเนื่องด้วย
การยอมปฏิบัติตามเงื่อนไขตามที่รัฐบาลอาณานิคมเสนอ ภายหลังจากที่อังกฤษเข้ายึดครองพม่า
ได้ทั้งประเทศตั้งแต่ ค.ศ. 1885 อังกฤษเริ่มสำรวจดินแดนทางตอนในซึ่งยังมีรูปแบบการปกครอง
แบบจารีตกระจัดกระจาย กระทั่งราว ค.ศ. 1888 อังกฤษเริ่มขยายอำนาจเข้าไปในหัวเมือง
กะเหรี่ยง และ ค.ศ. 1889 ซึ่งเป็นปีถัดมาอังกฤษสามารถขยายอำนาจเข้าไปในหัวเมืองไทใหญ่
โดยวิธีการต่อรองของอังกฤษ คือ เริ่มแรกเป็นการเจรจาต่อรองกับผู้ปกครองพื้นเมืองให้รัฐ
เหล่านั้นอยู่ภายใต้การอารักขา แต่ทว่าในที่สุดอังกฤษกลายเป็นผู้ปกครองสูงสุดเหนือรัฐพื้นเมือง
ขนาดเล็ก และได้แสดงศักยภาพหลายประการที่บ่งชี้ว่าอังกฤษทำหน้าที่คอยปกป้องผลประโยชน์
ของรัฐพื้นเมืองขนาดเล็ก ทั้งนี้ หากพิจารณาอย่างถ่องแท้แล้วค่อนข้างเข้าใจได้ว่าเป็นการรักษา
ผลประโยชน์ของอังกฤษเองโดยมาก

รัฐบาลอาณานิคมของอังกฤษในพม่านั้นเมื่อเข้าไปยังรัฐฉานแล้ว ได้นำกองกำลังทหาร
และตำรวจสมัยใหม่ พร้อมกับสร้างป้อมสเต็ดแมน (Fort Stedman) ตั้งอยู่ใกล้ทะเลสาบอินเล
บริเวณเมืองตองจี สำหรับเป็นฐานกำลังสำคัญที่คอยควบคุมดูแลกิจการชายแดนของรัฐบาล
อาณานิคมของอังกฤษในพม่า เช่น กรณีเกิดปัญหาเมื่อ ค.ศ. 1889 กองทัพอังกฤษได้เคลื่อนกำลัง
เข้ามายังหัวเมืองกะเหรี่ยง (ยางแดง) ซึ่งขณะนั้นยังเป็นดินแดนของสยาม เมืองเชียงใหม่จึงได้เรียก
กำลังเสริมจากกรุงเทพฯ แต่อังกฤษได้ยอมถอนกำลังออกจากฝั่งตะวันออกของแม่น้ำสะวิ่นตั้งแต่วันที่ 30 มกราคม ค.ศ. 1889 (Crosthwaite, 1968, p. 205) โดยเหตุครั้งนี้ ฝ่ายอังกฤษต้องการจะ
สื่อสารมายังสยามโดยยกเหตุผลว่า เมืองเชียงตุง เมืองเชียงรุ่ง เมืองเชียงแขง และเมืองเลินต่างก็
เคยเป็นรัฐบรรณาการของกษัตริย์พม่า ฉะนั้นจึงเห็นสมควรที่จะเป็นดินแดนในเขตอิทธิพลของ

อังกฤษ ดังจะเห็นได้ว่าอังกฤษนั้นเมื่อถึงคราวที่ต้องดำเนินนโยบายแข่งกร้าวกับสยาม ฝ่ายอังกฤษก็ได้ประเมินท่าทีแล้วว่าจะไม่ได้รับการตอบโต้จาก “...พันธมิตรเก่าแก่อย่างสยาม...” (The Anglo Siamese Mission, 1889, p. 693)

“...ดินแดน (สาละวิน) ที่ครอบครองโดยสยามสำคัญยิ่งต่อชาวกะเหรี่ยง (ยางแดง) ผืนป่าอันสมบูรณ์และกว้างใหญ่เป็นแหล่งทรัพยากรอันมั่งคั่ง วิธีการเดียวสำหรับนำไม้ขอนสักออกจากป่าไปสู่ตลาดค้าไม้ คือ การล่องแม่น้ำสาละวินลงมาสู่ปากแม่น้ำซึ่งอยู่ในดินแดนอังกฤษตรงข้ามกับเมืองมะละแหม่ง...” (Crosthwaite, 1968, p. 207)

ข้อความข้างต้นเป็นงานนิพนธ์ของมิสเตอร์ครอสส์เวส (Mr. Crosthwaite) กล่าวถึงความสำคัญของพื้นที่ลุ่มแม่น้ำสาละวินในฐานะแหล่งทรัพยากรป่าไม้สำคัญ ดังจะเห็นได้ว่าเป็นพื้นที่เหมาะสำหรับทำป่าไม้ของเจ้าหลวงเมืองเชียงใหม่ หรือแม้แต่ความสนใจของบริษัทสัมปทานป่าไม้ของอังกฤษ มักจะให้ความสนใจอย่างยิ่งแก่ป่าแถบแม่ฮ่องสอนและตาก เนื่องจากเป็นป่าไม้ลุ่มแม่น้ำสาละวินผืนใหญ่มีไม้สักต้นใหญ่สมบูรณ์ และเป็นสินทรัพย์ที่สร้างความมั่งคั่งให้เจ้าหลวงเมืองเชียงใหม่ แตกต่างจากการสำรวจช่วงต้นทศวรรษที่ 1880 พบว่าไม้สักบริเวณลุ่มแม่น้ำโขงมีขนาดลำต้นแคระแกร็น จึงไม่เหมาะแก่การลงทุนและนำมาใช้ประโยชน์ทางอุตสาหกรรม (Among the Shans, 1884, p. 11) การเข้ามาเก็บเกี่ยวผลประโยชน์ป่าไม้จากรัฐบาลสยามจึงทำให้ผู้ปกครองในหัวเมืองกะเหรี่ยง (ยางแดง) แสดงท่าทีไม่พอใจและกระตือรือร้นที่จะรับความช่วยเหลือจากอังกฤษ แต่ทว่าท้ายที่สุดแล้วดินแดนที่ได้รับการพิพาทกับสยามเหล่านี้นี้กลับค่อย ๆ ถูกผนวกกลืนเข้ากับอาณานิคมของอังกฤษในพม่าอย่างค่อยเป็นค่อยไป (The Anglo Siamese Mission, 1889, p. 693) นั่นคือเจตนารมณ์อันแท้จริงของอังกฤษที่ซ่อนอยู่ภายใต้การสนับสนุนให้ความช่วยเหลือผู้ปกครองรัฐพื้นเมืองขนาดเล็ก

การขยายอิทธิพลของอังกฤษเข้ามาในดินแดนภายใต้อธิปไตยของสยาม เกิดขึ้นพร้อมกับปัจจัยด้านเศรษฐกิจ การค้า และการลงทุนเป็นหลักซึ่งรัฐบาลอาณานิคมจำเป็นต้องรักษาเสถียรภาพของหัวเมืองลาวล้านนาไว้ เนื่องจากเป็นพื้นที่ซึ่งได้รับความสนใจอย่างยิ่งจากอังกฤษ รัฐบาลสยามประจักษ์ถึงอิทธิพลของอังกฤษตั้งแต่ครั้งที่มีการลงนามสนธิสัญญาเมืองเชียงใหม่ ค.ศ. 1874 อันเป็นฉบับแรกที่เกิดขึ้นภายใต้ความพยายามในการควบคุมเหตุรุนแรงบริเวณชายแดน และปกป้องคนในบังคับอังกฤษที่เดินทางและอาศัยอยู่ใน 3 หัวเมือง ได้แก่ เมืองเชียงใหม่ เมืองลำพูน และเมืองลำปาง อีกทั้งยังสะท้อนความพยายามของรัฐบาลสยามในการเข้าไปข้องเกี่ยวกับกิจการหัวเมืองประเทศราชอีกด้วย

หลังจากได้ลงนามสนธิสัญญาฉบับแรก ค.ศ. 1874 รัฐบาลอาณานิคมประเมินว่าผลของสนธิสัญญาฉบับดังกล่าวยังไม่สัมฤทธิ์ผลเท่าที่ควร จากรายงานเมื่อ ค.ศ. 1878 พันตรีซี. ดับเบยู. สตรีท (Major C. W. Street) ข้าหลวงจากพม่าได้เดินทางมาเยี่ยมเมืองเชียงใหม่และกรุงเทพฯ เพื่อสำรวจสภาพข้อเท็จจริงและความคุ้มครองตามสนธิสัญญาจากรัฐบาลสยาม การกิจการออกสำรวจของเขาครั้งนี้ประสบความสำเร็จอย่างยิ่ง กล่าวคือทำให้ได้รับข้อมูลเกี่ยวกับความไม่พร้อมของหัวเมืองลาวล้านนาในการปฏิบัติตามเงื่อนไขตามสัญญา ฉะนั้นรัฐบาลอาณานิคมได้รับข้อมูลที่น่าสนใจไว้ประกอบการตัดสินใจในการจัดตั้งสถานกงสุลที่เมืองเชียงใหม่ใน ค.ศ. 1884 (Report on the Administration of Burma during 1892-93, 1893, p. 9)

การเจรจาเรื่องสนธิสัญญาเมืองเชียงใหม่และเมืองข้างเคียงฉบับแรกระหว่างรัฐบาลสยามกับอังกฤษ ซึ่งใช้เวลาดำเนินการมาเนิ่นนานบัดนี้จบลงและสัญญาฉบับใหม่ ค.ศ. 1883 สนธิสัญญาครอบคลุมเนื้อหาเช่นเดียวกับที่ทำเมื่อ ค.ศ. 1874 โดยมีสาระสำคัญ คือ การให้สิทธิพิเศษด้านการชำระความผู้ทำผิด และเพื่อปกป้องคนในบังคับอังกฤษในรัฐเชียงใหม่และคนในบังคับสยามในพม่า นอกจากนี้ การปกป้องผลประโยชน์ของคนในบังคับอังกฤษตามข้อบัญญัติที่ให้ไว้ในสัญญาจึงได้สร้างสถานกงสุลอังกฤษที่เมืองเชียงใหม่ ซึ่งกงสุลอังกฤษจะมีอำนาจในการชำระคดีความแก่คนในบังคับอังกฤษ โดยมีมิสเตอร์เอ็ดเวิร์ด เบล็นคาว์น โกลด์ (Mr. Edward Blencown Gould) เป็นกงสุลคนแรกกำลังเดินทางไปถึงเมืองเชียงใหม่โดยเร็วหลังจากเขียนปิดรายงานประจำปีของพม่า ค.ศ. 1884 (Report on the Administration of British Burma during 1883-84, 1884, p. 3)

โดยธรรมชาติของอังกฤษมองว่าไม่ได้รับความเป็นธรรมจากการใช้อำนาจของเจ้าหลวงเมืองเชียงใหม่ ในการตัดสินคดีความในกิจการสัมปทานป่าไม้ โดยกล่าวโทษเจ้าผู้ปกครองเมืองเชียงใหม่ว่าไม่เที่ยงธรรมในการดำเนินนโยบายแก่เหล่าผู้ซึ่งเกี่ยวในกิจการตัดไม้ (Border Question Between Burmah and Siam, 1883, p. 4) ทั้งนี้ ธรรมชาติของรัฐบาลสยามที่มีความเห็นในการจะสร้างกงสุลอังกฤษประจำเมืองเชียงใหม่ พร้อมกับภารกิจในเมืองเชียงใหม่ของรัฐบาลสยามได้ให้ความสนใจกับกรณีดังกล่าวอย่างยิ่ง ดังความในจดหมายเหตุ พระราชกิจรายวัน ประจำวันที่ 22 มีนาคม ค.ศ. 1878 รายงานว่า

“...ข้อ 1 ที่จะตั้งไว้ซึ่งกงสุลเมืองเชียงใหม่ นั้น ปรีกษาเห็นพร้อมกันว่าจะขัดขวางเขาไปไม่ได้ ด้วยเขามีความปรารถนามาหลายครั้งแล้ว แต่บัดนี้ยังจำอยู่ด้วยสัญญาอันเดียวยังหาสิ้นคำโต้ตอบกันไม่ จึงยังไม่ได้ข้อความที่จะบอกขึ้นมา ข้อความเรื่องแสนพันบุ่งนั้น พระยาเทพยาหาครจะบอกส่งตัวมันลงมา ไม่น่ากลัวจะเกิดใหญ่ ฝ่ายจีนเต้าซึ่งถือหนังสือขึ้นไปก็มีความชอบอยู่จึงตั้งเป็นหลวงภาชีวิเศษ แต่เป็นคนพุดมาก

เกือบชักให้เกิดความขึ้นเรื่องพูดกัน แสนพันบุง หลวงสิงหพรธาอยู่แล้วรอดไปเป็นดี
อนึ่ง ข้าหลวงที่ 2 ไม่มี พระยาเทพจะขอเบิกเงินเดือนละ 300 รูเปียนั้นตามเถด
สะพานข้ามแม่น้ำเมืองเชียงใหม่ซึ่งส่งไปบอกลงมา หลวงสิงหพรได้ทำแบบมาให้ดู ก็เห็น
มันคงดี ถ้าทำได้ก็จะเป็นเกียรติยศชอบแล้ว...” (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว, 2514, หน้า 63-64)

จากข้อความข้างต้นสะท้อนว่ารัฐบาลสยามไม่อาจปฏิเสธความปรารถนาของเจ้าอาณานิคม
อังกฤษได้ ทั้งจากความหวั่นเกรงสถานภาพและไม่อาจมีข้อโต้แย้งในการพิสูจน์ความพยายามของ
สยาม ฉะนั้น รัฐบาลสยามจึงตระหนักได้อย่างดีว่า ควรหาวิธีการจัดการควบคุมให้เจ้านาย
พื้นเมืองปฏิบัติตามสนธิสัญญากับอังกฤษเป็นส่วนหนึ่งตามหลักกฎหมาย โดยการส่งพระนรินทร
ราชเสนี (พุ่ม ศรีไชยยันต์) ปลัดบัญชาการโหมมาเป็นข้าหลวงคนแรกประจำ 3 หัวเมือง โดยรับคำ
สั่งจากรัฐบาลกรุงเทพฯ แต่ทว่าการปฏิบัติหน้าที่กลับไม่สัมฤทธิ์ผลเท่าที่ควร เนื่องมาจากปัญหา
ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างคนในบังคับอังกฤษมีอยู่หลายกรณี ตั้งแต่การลงนามสนธิสัญญา
ฉบับแรก กระทั่งสิ้นสุดสัญญาแล้วได้ลงนามอีกครั้งในสนธิสัญญาเมืองเชียงใหม่ ค.ศ. 1883
อันเป็นฉบับที่ 2 โดยมีสาระถึงเพื่อแก้ไขปัญหาน้ำหนักรถเดินทาง การส่งตัวผู้ร้ายข้ามแดน คดีความที่
เกี่ยวข้องกับคนในบังคับอังกฤษ และการทำป่าไม้ในสยามของคนในบังคับอังกฤษ ต่อมาในวันที่
3 พฤศจิกายน ค.ศ. 1885 มีการลงนามสนธิสัญญาเพิ่มเติมเกี่ยวกับการส่งตัวอาชญากรข้ามแดน
ระหว่างอาณานิคมของอังกฤษในพม่าและสยาม (Report on the Administration of Burma
during 1892-93, 1893, pp. 9-10)

ในรายงานการปกครองพม่าระบุว่าใน ค.ศ. 1885 สถานกงสุลอังกฤษที่เมืองเชียงใหม่
(Vice Consulate) ได้ก่อสร้างสำเร็จแล้ว (Report on the Administration of British Burma
during 1884-85, 1885, p. 3) โดยมีทำเลที่ตั้งบริเวณริมฝั่งแม่น้ำปิงด้านตะวันตก อยู่นอกเขตกำแพง
เมืองเชียงใหม่ลงไปทิศใต้ตามแนวแม่น้ำปิง ถือเป็นครั้งแรกในมณฑลพายัพที่มีสิ่งปลูกสร้างอัน
เป็นที่ตั้งมั่นของอิทธิพลจากชาวตะวันตก ส่งผลต่อการปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการสยามรวมถึง
เจ้านายท้องถิ่นที่จะต้องหวั่นเกรงความรอบคอบยิ่งขึ้น ความขัดแย้งในการอ้างกรรมสิทธิ์ป่าไม้ในกลุ่ม
แม่น้ำสาละวินทวีความรุนแรงขึ้นอีกครั้ง

กระทั่งวันที่ 27 ตุลาคม ค.ศ. 1892 อังกฤษอ้างกรรมสิทธิ์เหนือดินแดนฝั่งตะวันออก
ของแม่น้ำสาละวิน โดยเดิมที่อังกฤษยอมรับแนวอาณาเขตดังกล่าวว่าเป็นหัวเมืองที่อยู่ภายใต้
อิทธิพลของเมืองเชียงใหม่ แต่ด้วยความเกี่ยวพันกับผลประโยชน์ด้านป่าไม้ที่อังกฤษต้องการ
เข้าถึงเพื่อเปิดพื้นที่จากการครอบครองป่าลุ่มแม่น้ำสาละวิน และล่องซุงลงมายังท่าไม้และท่าเรือ

ซึ่งตั้งอยู่ที่ปากแม่น้ำสาละวิน “...พวกอังกฤษตั้งโรงเรียนขึ้นที่เมืองเมาะลำเลิง (มะระแหม่ง) ตัดต้นสักทางลุ่มแม่น้ำสาละวินในแดนเมืองมอญเอาลงไปเลื่อยทำเป็นไม้เหล็ยมและไม้กระดานส่งไปขายต่างประเทศ...” (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2495, หน้า 64) ภายหลังรัฐบาลสยามยอมรับให้อังกฤษเข้ามาครอบครองพื้นที่ดังกล่าวของเจ้านายเมืองเชียงใหม่

ภาพ 1

การพบปะของบรรดาคนในบังคับอังกฤษ ณ กรุงอังกฤษประจำเมืองเชียงใหม่ ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20

หมายเหตุ. จาก “The Chiang Mai British Consulate” by F. Betgem, 2019 (<https://travel-and-history.com/wp-content/uploads/2018/06/British-Consulate-Chiang-Mai-many-Shan-people.jpg>)

อังกฤษให้ความสนใจชนพลพม่าโดยพยายามส่งนักสำรวจและรวบรวมบันทึกเกี่ยวกับพื้นที่ทางตอนในภาคพื้นทวีป โดยประเมินว่านอกจากเป็นแหล่งเพาะปลูกพืชที่สำคัญ ยังอุดมด้วยทรัพยากรธรรมชาติที่ถูกปล่อยทิ้งไว้ ดั้งบันทึกของมิสเตอร์คาร์ล บ็อค (Mr. Carl Bock) ระบุสิ่งที่ได้พบใน ค.ศ. 1881-1882 โดยเฉพาะอย่างยิ่งสายแร่สำคัญ อีกทั้งมีการค้นพบแร่ทองคำที่ไหลปะปนมากับธารน้ำ บางพื้นที่มีการทำเหมืองเหล็กและเหมืองตะกั่ว นอกจากนี้บริเวณตอนเหนือ

ยังพบบ่อน้ำมันคุณภาพดี (Among the Shans, 1884, p. 11) และเป็นแหล่งอุตสาหกรรมป่าไม้ที่ต่อเนื่องกันกับพม่า จึงส่งผลให้มณฑลพายัพต้องเผชิญกับอิทธิพลจากระบอบอาณานิคมของอังกฤษอยู่เสมอ ประกอบกับอังกฤษสามารถแผ่ขยายอิทธิพลเข้ามายังส่วนเศรษฐกิจได้อย่างชัดเจน

นอกจากนี้ การขยายอาณานิคมของอังกฤษส่งผลอย่างยิ่งต่อการกำหนดแนวอาณาเขตของรัฐพื้นเมือง โดยเฉพาะเจ้านายในมณฑลพายัพสูญเสียอำนาจและกรรมสิทธิ์ในการตัดสินใจเรื่องเขตแดนไปอยู่ภายใต้อำนาจรัฐบาลสยาม ตั้งแต่ช่วงที่รัฐบาลสยามเข้ามามีบทบาทในกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 กิจกรรมที่เกิดขึ้นของคนในบังคับอังกฤษและคนในบังคับสยามรวมทั้งคนพื้นเมืองในมณฑลพายัพ ล้วนแต่ตกอยู่ภายใต้การตัดสินใจระหว่างเจ้าอธิราช คือ รัฐบาลอาณานิคมบริติชราชและรัฐบาลสยาม

การเผชิญอิทธิพลระบอบอาณานิคมของฝรั่งเศส

สถานการณ์ด้านฝรั่งเศสเริ่มขยายอาณานิคมอย่างเป็นทางการตั้งแต่การลงนามสนธิสัญญาเว้ (Hué Treaty) เมื่อเดือนมิถุนายน ค.ศ. 1884 เพื่อย้ายสนธิสัญญาอารักขา (Protectorate Treaty) ซึ่งเคยร่วมลงนามตั้งแต่เดือนสิงหาคม ค.ศ. 1883 ส่งผลให้ฝรั่งเศสได้ครอบครองอาณานิคมตั้งเกี่ยทางตอนเหนือของเวียดนาม โดยมีสถานะเป็นอาณานิคมในช่วงปลาย ค.ศ. 1884 เมื่อฝรั่งเศสนำกองทหารราว 16,500 นาย เข้ามาประจำการในตอนเหนือของเวียดนาม (Cima, 1989, p. 32) ในเดือนมกราคม ค.ศ. 1886 ได้แต่งตั้งผู้ตรวจราชการไปประจำที่ต่งเกียและอันนัมทำหน้าที่ภายใต้ผู้ตรวจราชการใหญ่ ถัดมาในเดือนกุมภาพันธ์ตั้งคณะผู้ตรวจการร่วมกันในดินแดนทั้งสอง (ฮอลล์, 2549, หน้า 662) และเมื่อ ค.ศ. 1887 สามารถผนวกอาณานิคมอันนัม (Annam) บริเวณตอนกลางของเวียดนามและอาณานิคมโคชินจีนบริเวณปากแม่น้ำโขง โดยรวมทั้ง 3 ดินแดนเข้าเป็นส่วนเดียวกันภายใต้การปกครองเรียกว่า “อาณานิคมของฝรั่งเศสในอินโดจีน” หลังจากนั้นรัฐบาลอาณานิคมฝรั่งเศสเริ่มขยายอาณานิคมเข้ามายังด้านตะวันตกของประเทศสยาม

รัฐบาลอาณานิคมฝรั่งเศสพยายามคานอำนาจกับรัฐบาลอาณานิคมอังกฤษ ดังจะสังเกตได้ว่า ภายหลังจากที่ได้ตั้งกงสุลอังกฤษประจำเมืองเชียงใหม่ ค.ศ. 1884 ในปีถัดมารัฐบาลอาณานิคมของฝรั่งเศสในอินโดจีนได้พยายามรบเร้ารัฐบาลสยาม เพื่อให้เปิดโอกาสในการสร้างสถานกงสุลฝรั่งเศสประจำเมืองหลวงพระบาง (Vice Consulate) โดยมีข้ออ้างว่าเป็นการเข้ามาดูแลคนในบังคับฝรั่งเศสที่อยู่ในดินแดนสยาม และให้คำมั่นว่าจะยกมอบอธิปไตยของประเทศสยามเหนือดินแดนลาว จากเหตุผลดังกล่าวน่าสังเกตว่าจำนวนคนในบังคับฝรั่งเศสที่อาศัยในดินแดนลาวหลวงพระบางมีไม่มาก ฉะนั้น การอ้างเหตุผลดังกล่าวจึงแอบแฝงด้วยวัตถุประสงค์ในการเข้ามา

ปกครองดินแดนลาวฝั่งตะวันออกของแม่น้ำโขง รัฐบาลสยามตระหนักเป็นอย่างดีถึงการขยายอิทธิพลของฝรั่งเศสส่งผลให้ตั้งแต่ ค.ศ. 1885 รัฐบาลสยามจึงให้ความสนใจและส่งข้าราชการเข้ามาปกครองดินแดนลาวอย่างรัดกุม (Laos, 1973, p. 8)

การขออนุญาตก่อตั้งสถานกงสุลฝรั่งเศสประจำเมืองหลวงพระบางนั้น รัฐบาลสยามใช้แบบอย่างการตั้งกงสุลอังกฤษในเมืองเชียงใหม่ ใช้สำหรับเป็นต้นแบบประยุกต์เข้ากับกรณีของกงสุลฝรั่งเศสที่กำลังจะขออนุญาตจัดตั้งที่เมืองหลวงพระบาง เนื่องจากมีลักษณะที่คล้ายคลึงกันหลายประการ เช่น เป็นกิจการที่เกี่ยวข้องกับเจ้าอาณานิคมในหัวเมืองประเทศราช รัฐบาลสยามวางระเบียบแบบแผน และวิธีการมีความคล้ายคลึงกัน นอกจากนี้การใช้กรณีณฑลพายัพเป็นบทเรียนเนื่องจากเพิ่งเกิดเหตุการณ์ขึ้นไม่นานดังพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 21 มกราคม ค.ศ. 1886 ความว่า

“...ถ้าฝ่ายฝรั่งเศสจะยอมทำหนังสือสัญญาให้เหมือนอย่างเมืองเชียงใหม่ ฝ่ายเราก็จะยอมให้ตั้งกงสุล ด้วยเห็นว่าข้อซึ่งจะขัดขวางไม่ให้เขาตั้งนั้นไม่ได้แล้ว ถ้าได้ทำหนังสือเหมือนเมืองเชียงใหม่ได้ ก็เหมือนให้ฝรั่งเศสออกปากรับในหนังสือสัญญาว่าเมืองหลวงพระบางเป็นของเราฝ่ายเดียว ไม่เกี่ยวข้องกับญวน เหมือนอย่างเมืองพระตะบอง เมืองเสียมราฐ และกงสุลก็จะไม่มีอำนาจอะไรมาก เพราะไม่มีศาลชำระความได้เอง ได้ส่งสำเนาหนังสือสัญญาเมืองเชียงใหม่ขึ้นมาในตอนนี้ด้วย 4 ฉบับ เพื่อจะให้ตรวจให้เข้าใจ และแนะนำพระยาสุโขทัย หรือผู้ใดผู้หนึ่งซึ่งจะอยู่รับราชการเป็นข้าหลวงให้เข้าใจรู้เค้าไว้พลาง ๆ...” (อช บุญยานนท์, ม.ป.ป., หน้า 62-63)

อนุสัญญาเมืองหลวงพระบาง ค.ศ. 1886 ลงนามที่กรุงเทพฯ เมื่อวันที่ 7 พฤษภาคม ค.ศ. 1886 รัฐบาลฝรั่งเศสได้เลือกมองซิเออร์โอกุสต์ ปาวี เป็นกงสุลฝรั่งเศสประจำเมืองหลวงพระบาง การขยายอิทธิพลของฝรั่งเศสส่งผลให้รัฐบาลสยามต้องเข้าพึ่งพาอำนาจอังกฤษ เนื่องจากมีความเกี่ยวข้องกับเหตุผลที่ฝ่ายสยามยกมาใช้เป็นข้อพิสูจน์เกี่ยวกับพรมแดน พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวะวงศ์วโรปการประธานสภามณฑลแกล็งฌีเออร์เดอ คาร์ราเดคในช่วงกลาง ค.ศ. 1886 ความว่า “...กรมหลวงเทวะวงศ์ฯ ได้ทรงรับรองกับข้าพเจ้าว่า พระเจ้าแผ่นดินสยามเข้าพระทัยว่าเขตต์แดนของสยามขึ้นไปถึงเขตต์แดนจีน ความข้อนี้ ฝ่ายจีนเป็นผู้ยืนยันเอง เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 1866 ท่านมารควิสเจง (Tseng) (ขุนนางฝ่ายทูตจีน) ได้บอกแก่ราชทูตสยามที่กรุงลอนดอนว่า จีนกับสยามมีเขตต์แดนประชิดกัน และกล่าวว่าเขตต์แดนจีนจดอาณาเขตต์เหนือเมืองเชียงตุง...” (อช บุญยานนท์, ม.ป.ป., หน้า 70)

ลักษณะร่วมของการขยายอาณานิคมเข้ามายังบริเวณตอนในภาคพื้นทวีปของเจ้าอาณานิคมอังกฤษและฝรั่งเศส นอกเหนือจากปรารถนาดินแดนและทรัพยากรแล้ว ยังมีความประสงค์ด้านการค้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเปิดการค้าสู่ดินแดนลาวเป็นเป้าหมายของเจ้าอาณานิคมฝรั่งเศส ซึ่งถูกขัดขวางโดยอิทธิพลอำนาจของสยามที่ครองครองดินแดนลาวฝั่งตะวันออกของแม่น้ำโขงอยู่ และเป็นปัญหาอย่างยิ่งตั้งแต่ช่วงที่ฝรั่งเศสสำรวจลาวตอนเหนือ (หลวงพระบาง) โดยได้รับความช่วยเหลือในการสำรวจจากคนลาวท้องถิ่นพวกเขมืพรคนะเชิงลบท่อสยาม (French Indo-China, 1890, p. 8) มองซิเออร์โอกุสต์ ปาวี กงสุลฝรั่งเศสประจำเมืองหลวงพระบางมีพรคนะในเหตุการณ์ ค.ศ. 1893 เห็นควรว่าดินแดนลาวฝั่งตะวันออกของแม่น้ำโขงในฐานะอดีตรัฐบรรณาการของอันนัม สมควรอยู่ภายใต้การปกครองของจักรวรรดิฝรั่งเศสในอินโดจีนมากกว่าสยาม (Laos, 1973, p. 8)

ค.ศ. 1891 ฝรั่งเศสอ้างพันธกรณีการเข้าครอบครองดินแดนลาวฝั่งตะวันออก (ฝั่งซ้าย) ของแม่น้ำโขงว่า รัฐบาลอาณานิคมไม่ได้มีเจตนาที่จะผนวกลาวหลวงพระบาง โดยอ้างว่าเนื่องจากลาวหลวงพระบางเป็นรัฐบรรณาการของอาณาจักรอันนัม 80 ปีก่อนที่สยามจะเข้ามาครอบครองโดยสิทธิ์จากการทำสงคราม จึงมีความจำเป็นที่ฝรั่งเศสต้องรับหน้าที่แทนอันนัมในฐานะผู้อารักขา ทั้งนี้ยังได้วิจารณ์การปฏิบัติราชการของข้าราชการสยามว่า ข้าราชการหลวงสยามและกองทหารที่อยู่ในดินแดนหลวงพระบาง เพียงแค่เข้ามาตรึงกำลังเสียมากกว่าทำหน้าที่จัดการปกครอง ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นกับฝรั่งเศสสร้างความกังวลอย่างยิ่งต่อเจ้าอาณานิคมอังกฤษ (France and Siam, 1891, p. 13)

ภูมิหลังความทรงจำของรัฐบาลสยามต่อฝรั่งเศส ค.ศ. 1893 เกิดสถานการณ์การปิดปากอ่าวสยามโดยเรือรบฝรั่งเศส 2 ลำ ได้แก่ 1) เรือปืนแองกอสตอง (Inconstant) และ 2) เรือโกเมต์ (Comète) รัฐบาลสยามเป็นฝ่ายยอมจำนนด้วยต้องรับภาระจ่ายค่าปฏิกรรมสงคราม 2 ล้านฟรังก์ และยอมยกดินแดนฝั่งตะวันออกของแม่น้ำโขง เพื่อแลกกับเมืองตราดและเมืองจันทบุรี ทั้งนี้มีข้อยุติวิกฤตการณ์ด้วยการลงนามสนธิสัญญาสยามและฝรั่งเศส ร.ศ. 112 (The Franco-Siamese Treaty of 1893) ลงนามวันที่ 3 ตุลาคม ค.ศ. 1893 โดยมีพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวะวงศ์วโรปการ เสนาบดีต่างประเทศเป็นผู้แทนฝ่ายรัฐบาลสยาม และชาร์ล เล มียร์ เดอ วิลเลส์ (Charles Le Myre de Vilers) เป็นผู้แทนฝ่ายรัฐบาลอาณานิคมของฝรั่งเศสในอินโดจีน

สนธิสัญญาดังกล่าวมีสาระสำคัญ คือ รัฐบาลสยามต้องยอมยกกรรมสิทธิ์เหนือดินแดนฝั่งตะวันออกแม่น้ำโขงให้แก่รัฐบาลรัฐอินโดจีน (ฝรั่งเศส) รวมถึงเกาะแก่งตลอดลำน้ำโขงอยู่ภายใต้อธิปไตยของรัฐบาลอินโดจีน กระทั่งเป็นมูลเหตุให้รัฐบาลอินโดจีนเสนอแนวคิดสร้างพื้นที่ 25 กิโลเมตร หรือพื้นที่เป็นกลาง (neutral zone) อันเป็นเขตที่ปราศจากอิทธิพลระหว่าง

สยามกับฝรั่งเศส โดยนับจากชายฝั่งด้านตะวันตกเข้ามาในดินแดนสยาม 25 กิโลเมตรตลอดลำแม่น้ำโขง กลายเป็นแนวกันชนปราศจากอาวุธและปราศจากกองกำลัง อีกทั้งสยามต้องยอมให้คนในบังคับฝรั่งเศสเดินทางไปมาและค้าขายได้โดยเสรีในอาณาเขตดังกล่าว รวมถึงยอมให้ฝรั่งเศสตั้งสถานกงสุล เช่น เมืองน่าน เมืองนครราชสีมา ฯลฯ (The Siamese Problem, 1902, p. 2)

สำหรับมณฑลพายัพนั้นได้รับผลกระทบโดยตรงจากการลงนามสนธิสัญญาระหว่างสยามและฝรั่งเศส ร.ศ. 112 (ค.ศ. 1893) กล่าวคือ กำเนิดเส้นเขตแดนสมมติตลอดริมฝั่งแม่น้ำโขง 25 กิโลเมตร เมื่อพิจารณาตามเนื้อหา “...ข้อ 3 คอเวอนเมนต์สยามจะไม่ก่อสร้างด่าน ค่ายคู ฤๅที่อยู่ของพลทหารในแขวงเมืองพระตะบอง แลเมืองนครเสียมราฐ แลในจังหวัด 25 กิโลเมตร (625 เส้น) บนฝั่งขวาปากตะวันตกแม่น้ำโขง...” ฉะนั้น ตามหลักกีดกันดินแดนดังกล่าวยังคงอยู่ภายใต้อธิปไตยของรัฐบาลสยาม แต่โดยพฤตินัยเป็นพื้นที่ควบคุมโดยรัฐบาลอาณานิคมของฝรั่งเศสในอินโดจีน แนวอาณาเขตดังกล่าวยังเป็นพื้นที่เอื้อประโยชน์ให้แก่ผู้กระทำความผิดในการเข้าไปหลบหนี และเสมือนเป็นแนวปราการที่ขัดขวางกระบวนการทำงานของอำนาจรัฐสยามที่บังคับใช้ต่อพลเมืองในแนวอาณาเขต 25 กิโลเมตร อนึ่ง ผู้เขียนบทความมีทรรศนะว่าการวางแนวอาณาเขตดังกล่าวเข้ามาในฝั่งตะวันตกของแม่น้ำโขง เป็นการเตรียมเพื่อรอจังหวะโอกาสในการขยายขอบเขตอาณานิคมด้วย ดังปรากฏความพยายามของเจ้าอาณานิคมฝรั่งเศสอยู่หลายครั้งที่ปรารถนาจะเข้ามาครอบครองพื้นที่ทางตอนในทวีป

ดังที่กล่าวไปข้างต้นว่าเจ้าอาณานิคมฝรั่งเศสมีความปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะขยายอาณานิคมเข้ามาทางตอนในภูมิภาคจากฝั่งตะวันตก เมื่อ ค.ศ. 1892 ปรากฏการณ์ที่ฝ่ายฝรั่งเศสมีความพยายามหิวยกประเด็นการนิยามพื้นที่ใช้คำกำกับว่า “Laos States” จากแผนที่ซึ่งวาดโดยฝ่ายอังกฤษระบุว่า มีอาณาเขตครอบคลุมทั้งหัวเมืองฉาน หัวเมืองลาวล้านนา และหัวเมืองลาวหลวงพระบาง (The Protection of Siam, 1892, p. 2) โดยฝรั่งเศสต้องการใช้สำหรับอ้างสิทธิ์ที่จะขยายอาณาเขตจากหลวงพระบาง เข้าไปยังพื้นที่ส่วนอื่นโดยเชื่อมโยงกับสถานะหลวงพระบางในฐานะรัฐบรรณาการของอินัม นอกจากนี้ เหตุการณ์ที่เน้นย้ำความปรารถนาของฝรั่งเศส คือ เมื่อ ค.ศ. 1894 ฝรั่งเศสได้รุกร้าเข้ามายังเมืองเชียงตุง และเมืองเชียงรุ่งซึ่งตั้งอยู่บนฝั่งตะวันตกของแม่น้ำโขง เป็นการกระทำความผิดเงื่อนไขที่ฝรั่งเศสแสดงเจตจำนงไว้ว่าอังกฤษจะครอบครองฝั่งตะวันออกทั้งหมดของแม่น้ำโขง (Telegrams, 1894, p. 3) กระทั่งต้องมีการร่วมตกลงกันกำหนดเป็นสนธิสัญญาใน ค.ศ. 1896 เพื่อหาข้อยุติการจัดแบ่งเขตอิทธิพลระหว่างเจ้าอาณานิคมทั้งสอง

กรณีเมืองเชียงแขงหรือเมืองสิงห์ที่แม่น้ำโขงไหลผ่านกลางเมือง ก่อนที่เจ้าอาณานิคมอังกฤษจะอ้างสิทธิ์นั้นเดิมทีเคยเข้ามาเป็นเมืองประเทศราชสยามภายใต้การดูแลของเมืองน่าน เมื่อวันที่ 21 มีนาคม ค.ศ. 1895 อังกฤษส่งกองทหารกูรข่า (Gurkhas) จำนวน 150 นาย ข้ามไปยังฝั่งตะวันออกของแม่น้ำโขงเพื่ออารักขาศูนย์กลางเมืองเชียงแขง ภายหลังจึงยกให้ฝรั่งเศสปกครอง พร้อมกำหนดใช้แนวแม่น้ำโขงเป็นพรมแดนระหว่างอาณานิคมทั้งสอง (Jeshurun, 1970, p. 118) กรณีของเมืองเชียงแขงสะท้อนถึงการเข้ามากำหนดเขตแดนของเจ้าอาณานิคมอันสร้างผลกระทบต่อรัฐพื้นเมือง โดยผู้ปกครองพื้นเมืองไร้อำนาจต่อรองและเจรจา ดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่าผู้มีสิทธิ์ขาดจะมีเพียงเจ้าอธิราชชาวตะวันตก คือ อังกฤษและฝรั่งเศส บางครั้งอนุโลมเจ้าอธิราชพื้นเมืองอย่างสยามอีกด้วยสำหรับแสดงเจตจำนงในการสนทนาระดับระหว่างประเทศ

ตั้งแต่ ค.ศ. 1903 ฝรั่งเศสเริ่มขยายอาณานิคมเข้ามายึดเมืองเชียงแขง และขยายอาณาบริเวณสู่แขวงไซยะบุรีซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่าเป็นดินแดนที่มีแม่น้ำโขงไหลผ่าน เมื่อพิจารณาตามปฏิกณียะระหว่างอังกฤษและฝรั่งเศส ค.ศ. 1896 เรื่องการจำกัดขอบเขตอิทธิพลอำนาจ โดยใจความประการหนึ่งกล่าวถึงว่า อังกฤษและฝรั่งเศสจะต้องไม่เข้าไปมีอิทธิพลด้านทหารบกและทหารเรือในพื้นที่ต้นแม่น้ำเจ้าพระยา นอกจากจะเพื่อรักษาประโยชน์สำหรับดำรงอิสรภาพของประเทศสยามให้ดำรงอยู่สืบไป (รายงานกระทรวงการต่างประเทศ, 2439, หน้า 449, 452) ฉะนั้น กรณีการขยายขอบเขตอาณานิคมฝรั่งเศสข้ามมาฝั่งตะวันตก ได้ใช้ข้ออ้างว่าเมืองเหล่านี้มีแม่น้ำไหลลงสู่แม่น้ำโขง จึงยังถือว่าไม่ได้ละเมิดปฏิกณียะอีกด้วย

เมื่อ ค.ศ. 1890 เจ้านันทวรฤทธิเดช (เจ้าหลวงเมืองน่านระหว่าง ค.ศ. 1852-1892) มีคุณอักษรเรื่องเมืองเชียงแขงหรือเมืองสิงห์ว่าเป็นเมืองที่ตั้งอยู่ใกล้อาณาเขตของเมืองน่าน ได้ขอเข้ามาเป็นประเทศราชโดยมีพระเจ้า่าน่านเป็นผู้ดูแลและได้เดินทางไปถวายเครื่องราชบรรณาการ โดยมีพระยาราชไมตรีและราชาพรหมลือ พร้อมกับเจ้านายเมืองน่าน คือ เจ้าสุริยพงษ์ว่าที่เจ้าราชวงศ์ นายน้อยบัวเรียว และพระยาหลวงอำมาตย์ เข้าเฝ้าฯ โดยกล่าวว่า “...เจ้าเมืองเชียงแขงกับท้าวพระยา มีความยินดียอมเปนข้าขอบขัณฑ์สยามกรุงเทพฯ แล้ว เจ้าเมืองเชียงแขงจัดได้ต้นไม้ทองต้นหนึ่ง สูงตอกคืบ 8 นิ้ว 4 ชั้นต้นไม้เงินต้นหนึ่ง สูงต่ำเท่ากัน แลมีผู้สืขวลายคำ 3 ม้า แต่งให้พระยาราชไมตรี ราชาพรหมลือ แสนราชวัง ท้าวพระยาเชียงแขง นายไพร่ 12 คน คุมลงมาขอพระราชทานทูลเกล้าฯ ถวาย...” (เลดีจออกแขกเมืองประเทศราช, 2433, หน้า 389) ภายหลังเมื่อฝรั่งเศสรุกรานได้ผนวกเมืองเชียงแขงส่วนหนึ่งให้อยู่ภายใต้อธิปไตยฝรั่งเศส ซึ่งรัฐบาลสยามกลับไม่อาจใช้อ้างดังกล่าวโต้แย้งกับอิทธิพลของเจ้าอาณานิคมฝรั่งเศสและอังกฤษ

ได้ กระทั่งเมื่อ ค.ศ. 1896 อังกฤษยอมยกเมืองเชียงแขงฝั่งตะวันออกของแม่น้ำโขงให้เป็นของฝรั่งเศส

เมื่อ ค.ศ. 1904 (ร.ศ. 122) บริเวณแขวงไชยะบุรีซึ่งเดิมมีหัวเมืองบริวารน้อยใหญ่ เช่น เมืองคอบ เมืองเงิน (เมืองกุสาวดี) เมืองเชียงฮ่อน ฯลฯ เมืองเหล่านี้อยู่ภายใต้การดูแลของหัวเมืองน่าน ในการจัดการปกครองมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ ค.ศ. 1900 เรียกว่า “บริเวณน่านเหนือ” (ข้อบังคับสำหรับการปกครองมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ ร.ศ. 119, 2443, หน้า 178) ต่อมาจำต้องตกอยู่ภายใต้การปกครองของอาณานิคมฝรั่งเศส หลังจากลงนามสนธิสัญญาระหว่างสยามและฝรั่งเศส เมื่อวันที่ 13 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1904 (Franco-Siamese Treaty of 1904) เนื่องจากฝรั่งเศสใช้ข้ออ้างว่าเมืองในแขวงไชยะบุรีเป็นเมืองที่มีแม่น้ำไหลลงสู่แม่น้ำโขง และรัฐบาลสยามไม่สามารถใช้กองกำลังเข้าไปตั้งอยู่ในแนวอาณาเขต 25 กิโลเมตรตลอดลำแม่น้ำโขงได้

อนึ่ง ตามสนธิสัญญาระหว่างสยามและฝรั่งเศส ค.ศ. 1893 ได้ระบุเกี่ยวกับข้อบังคับการใช้กำลังทหารตามข้อที่ 3 และข้อที่ 4 ซึ่งรัฐบาลสยามถือปฏิบัติโดยถอนกำลังกองทหาร โดยให้คงเหลือเฉพาะข้าราชการพลเรือนคอยรักษาการณ์ประจำในดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงเท่านั้น แต่ทว่าฝรั่งเศสตีความหมายรวมถึงการปฏิบัติราชการของเจ้าหน้าที่ฝ่ายข้าราชการพลเรือนด้วย จึงเป็นเหตุให้ฝรั่งเศสนำมาอ้างเป็นเหตุผลในการผลักดันให้รัฐบาลสยามถอนอิทธิพลออกจากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงอีกด้วย จึงส่งผลให้อิทธิพลของฝรั่งเศสประชิดกับอาณาเขตของมณฑลพายัพ และชาวอาณานิคมฝรั่งเศสเริ่มเข้ามามีบทบาทในกิจกรรมทางเศรษฐกิจในมณฑลพายัพตามลำดับ

ผู้เขียนบทความตั้งข้อสังเกตประการหนึ่งถึงอิทธิพลของเจ้าอาณานิคมฝรั่งเศสในมณฑลพายัพจะมีการทำกิจกรรมที่เกิดบริเวณชายแดนด้านตะวันออก ด้วยเหตุนี้อิทธิพลของฝรั่งเศสจึงส่งผลกระทบอย่างยิ่งต่อดินแดนภายใต้การปกครองของหัวเมืองน่าน ต่อมาฝรั่งเศสได้ทำหนังสือขอเช่าพื้นที่ดังกล่าวสัญญา 50 ปี บริเวณหลายส่วนในประเทศสยาม รวมถึงบริเวณที่เป็นแขวงไชยะบุรีเพื่อทำประโยชน์เชิงพาณิชย์ และตกลงจะจ่ายค่าเช่าให้แก่รัฐบาลสยามทุกปีตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม ค.ศ. 1908 (สุวิทย์ พิทขาว, 2518, หน้า 51-52)

ประเด็นเรื่องการกำหนดเขตแดนถือเป็นหนึ่งในปัญหาอิทธิพลทับซ้อนระหว่างรัฐบาลสยามกับรัฐบาลอาณานิคมของฝรั่งเศสในอินโดจีนในแนวเขต 25 กิโลเมตร โจรและผู้ร้ายมักจะเลือกที่จะหลบหนีจากมณฑลพายัพเข้าไปพักอาศัยยังฝั่งตะวันออกของแม่น้ำโขง พระยานริศรราชกิจข้าหลวงใหญ่มณฑลพายัพมีใบบอกส่งมายังกรุงเทพฯ ลงวันที่ 18 ธันวาคม ค.ศ. 1902 เกี่ยวกับพวกเงี้ยวซึ่งเป็นผู้ร้ายจากเมืองเชียงคำ และเมืองเทิง ได้หลบหนีไปอยู่ในดินแดนฝรั่งเศส นอกจากนี้ เจ้าอุปราชเมืองเชียงของรายงานข่าวว่า พวกเงี้ยวที่หลบหนีเหล่านี้ได้รับการช่วยเหลือจากมองซิเออร์ วาลี

ข้าราชการอาณานิคมอินโดจีนของฝรั่งเศสในเขตแดน 25 กิโลเมตร และเขาก็ได้ใช้ให้คนเหล่านี้ไปเรียกเก็บส่วยภาษี เช่น การมอบหมายให้จัดเก็บส่วยข้าวสารกับกลุ่มม้ง กลุ่มเมี่ยน และกลุ่มข่าในเขตแดนฝรั่งเศสบ้านละ 1 ถัง แต่พวกเงี้ยวเรียกเก็บถึงบ้านละ 3 ถัง ทำให้บรรดากลุ่มชาติพันธุ์ไม่พอใจ จึงเกิดการต่อต้านและโยกย้ายหนีเข้ามาในมณฑลพายัพ นอกจากนั้นยังทราบอีกว่าพวกเงี้ยวเหล่านี้กำลังเกลี้ยกล่อมชาวพม่ากับชาวลื้อที่อาศัยในเมืองบ่อแก้ว รวมไพร่พลได้ราว 300 คน สมทบกองกำลังเดิมอีก 1,000 คน มีปืนใหญ่ 2 กระบอก คาดว่าจะเข้าโจมตีเมืองเชียงแสน เมืองเชียงรายได้ เมืองน่าน และเมืองแพร่ (สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2446)

หัวเมืองในมณฑลพายัพซึ่งตั้งอยู่ในแนวอาณาเขต 25 กิโลเมตร เป็นพื้นที่ซึ่งมีความอ่อนไหวทางการเมืองอย่างสูง ผู้ปกครองเมืองในแนวเขตดังกล่าวถูกจับจ้องจากทั้งการคุมเชิงของรัฐบาลสยามและการเกลี้ยกล่อมจากฝรั่งเศส โดยเฉพาะเมืองเชียงแสนและเมืองเชียงของ ซึ่งตั้งอยู่ในอาณาเขตคาบเกี่ยวภายใต้แนวอาณาเขต 25 กิโลเมตรจากลำแม่น้ำโขง ดังจดหมายของพระเจ้านองยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ ถึงพระยาสุรัสสีหวิชัยศักดิ์ (เชย กัลยาณมิตร) ข้าหลวงใหญ่มณฑลพายัพ ลงวันที่ 20 พฤษภาคม ค.ศ. 1904 ความว่า

“...เรื่องการรักษาเชียงแสนเชียงของนั้น เห็นว่าไม่ลำบากอย่างเจ้าคุณวิตกกอก เพราะการที่ตกลงกับฝรั่งเศสคราวนี้ไม่ใช่ว่าเอาทหารเข้าไปปราบผู้ร้ายคนเดียว แล้วถ้าผู้ร้ายกลับมามีจะต้องขออนุญาตกันใหม่ ความจริงเราควรจะเข้าใจว่าถ้าทหารเราเข้าไปปราบแล้วจะตั้งอยู่ในนั้นไม่ได้นานก็จริง เราถอยออกมาอยู่นอก 25 กิโลเมตร ถ้าผู้ร้ายเข้ามาอีกทหารเรากลับเข้าไปอีกก็ได้ ไม่จำเป็นต้องขออนุญาตใหม่ เพราะที่ตกลงกันนั้นว่าเราจะปราบผู้ร้ายแล้วเราจะไม่ตั้งทหารอยู่ในนั้นนาน ถ้าผู้ร้ายยังไม่หมดก็เชื่อว่ายังปราบไม่แล้ว เข้าไปอีกก็ไม่ผิดการที่ตกลงกันกับฝรั่งเศส อีกประการหนึ่งสัญญาใหม่ที่ทำกับฝรั่งเศสก็งานจะเรติไฟอยู่แล้ว ถ้าสัญญาเรติไฟแล้วเมื่อใดเรื่อง 25 กิโลเมตรก็หมดความขัดข้อง ด้วยเหตุเหล่านี้จึงเห็นว่าจำเป็นจะต้องหาคนเมืองอื่นเข้าไปอยู่ เว้นไว้แต่จะหาคนในเมืองนั้นเองเป็นโปลิศไม่ได้ เรื่องสายโทรเลขนั้นกระทรวงโยธาได้งบประมาณจะต่อจากเมืองนครลำปางขึ้นไปทางเมืองพญาไปเชียงคำ...” (สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2447ข)

นอกจากนี้ ยังมีตัวอย่างความพยายามหลบหนีออกจากคุกของนักโทษในเมืองเชียงของ ดังรายงานกระทรวงมหาดไทยลงวันที่ 28 พฤศจิกายน ค.ศ. 1904 ระบุเหตุการณ์นักโทษหลบหนีจากสถานที่คุมขังตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขง นักโทษได้พากันหนีข้ามแม่น้ำโขงเข้าไปในเขตแดนอาณานิคมของฝรั่งเศส ซึ่งฝั่งตรงข้ามนั้นเป็นที่ตั้งของค่ายทหารฝรั่งเศส (สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ,

2447ก) ฝ่ายรัฐบาลสยามไม่สามารถนำกำลังทหารหรือกองกำลังติดอาวุธเข้าไปยังพื้นที่ 25 กิโลเมตรจากลำแม่น้ำโขงตามสนธิสัญญา ค.ศ. 1893 ฉะนั้น พื้นที่ดังกล่าวจึงเป็นแหล่งหลบหนี และช่องสุ่มกำลังของโจร ดังจะเห็นได้จากกรณีพวกเงี้ยวที่ก่อความวุ่นวายรบกวนกิจกรรมการค้า และความสงบในหัวเมืองตอนในภาคพื้นทวีปช่วงต้นทศวรรษ 1900 มักจะหนีเข้าไปยังอาณาเขตของฝรั่งเศส ซึ่งคนเหล่านี้ได้รับความคุ้มครองในระดับหนึ่ง

ต่อมากลางทศวรรษ 1910 ปัญหาเงี้ยวเริ่มเป็นประเด็นถกเถียงอีกครั้งในหนังสือพิมพ์ บางกอกใหม่ ระหว่างเจ้าอาณานิคมอังกฤษ ฝรั่งเศส และสยาม เนื่องจากยังคงมีการสร้าง สถานการณ์ความไม่สงบให้แก่กิจกรรมการค้าและการปกครองดินแดนทางตอนในภาคพื้นทวีป และมีแนวโน้มจะก่อจลาจลขึ้นอีกครั้ง ส่งผลให้รัฐบาลอาณานิคมของอังกฤษในพม่าเตรียมการ รับมือ โดยส่งกองกำลังไปประจำการชายแดนบริเวณเขตแดนเมืองเชียงตุง (In Northern Siam, 1915, p. 4) เมื่อจะข้ามแดนเข้าไปติดตามผู้ร้ายจะต้องดำเนินตามธรรมเนียมระหว่างประเทศ คือ การออกหนังสือถึงรัฐบาลอาณานิคมของฝรั่งเศสในอินโดจีน เพื่อขออนุญาตเข้าไปตรวจจับโจร และผู้ร้าย เป็นต้น

นอกจากนี้ อำนาจทางการศาลที่เกี่ยวข้องกับคนในบังคับฝรั่งเศส หากเกิดคดีความขึ้นก็ เกิดความไม่สะดวกในการเดินทางไปยังศาลต่างประเทศที่เมืองเชียงใหม่ จึงเกิดการทำข้อตกลง ระหว่างรัฐบาลฝรั่งเศสกับรัฐบาลสยาม เพื่อแก้ไขปัญหการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมได้สะดวก ยิ่งขึ้น โดยการลงนามว่าด้วยข้อบังคับศาลต่างประเทศระหว่างรัฐบาลสยามกับรัฐบาลฝรั่งเศสเมื่อ ค.ศ. 1907 เสนอให้ยกสถานะศาลเดิม คือ ศาลประจำมณฑลพายัพ ยกให้มีสถานะเทียบเป็นศาล ต่างประเทศ มีอำนาจทั่วทั้งมณฑลพายัพยกเว้นเมืองน่านและเมืองแพร่ และศาลประจำเมืองน่าน ยกให้มีสถานะเทียบเป็นศาลต่างประเทศ มีอำนาจทั่วไปทั้งในเมืองน่านและเมืองแพร่ (ข้อบังคับ สำหรับศาลต่างประเทศ, 2450, หน้า 599) เมื่อเป็นเช่นนี้จึงทำให้อนุমানได้ว่าศาลต่างประเทศ เมืองเชียงใหม่เน้นอำนวยความสะดวกในการพิจารณาคดีแก่คนในบังคับอังกฤษ ส่วนศาล ต่างประเทศเมืองน่านเน้นอำนวยความสะดวกในการพิจารณาคดีแก่คนในบังคับฝรั่งเศส อนึ่ง ในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 รัฐบาลสยามต้องดูแลเอาใจใส่พระเจ้าเมืองเชียงใหม่ควบคู่กับ พระเจ้าเมืองน่านด้วยท่าทีประนีประนอม พร้อมกับเผื่อระวังสถานการณ์อันจะนำไปสู่การพิพาท กับอิทธิพลเจ้าอาณานิคมทั้งสอง

บทสรุป

การเข้ามาขยายอิทธิพลของเจ้าอาณานิคมตะวันตกในคริสต์ศตวรรษที่ 19-20 สร้างความเปลี่ยนแปลงให้แก่รัฐพื้นเมืองทุกภาคส่วนในภูมิภาค รวมไปถึงพื้นที่ทางตอนในภูมิภาค อย่างเช่นหัวเมืองล้านนาหรือมณฑลพายัพ ซึ่งต้องเผชิญกับการปะทะอำนาจของเจ้าอาณานิคม ภายนอก คือ อังกฤษ และฝรั่งเศส รวมไปถึงการจัดการอาณานิคมภายในของรัฐบาลสยาม ส่งผลให้มณฑลพายัพเป็นกรณีศึกษาที่โดดเด่นในการเผชิญกับระบอบอาณานิคม โดยการตกอยู่ท่ามกลางสภาวะจำยอมทางภูมิศาสตร์ที่ชนาปไปด้วยด้านทิศตะวันตกประชิดดินแดนอาณานิคม อังกฤษ และด้านทิศตะวันออกประชิดดินแดนอาณานิคมฝรั่งเศส ซึ่งทั้งสองล้วนแต่เข้ามาแสวงหาผลประโยชน์ในพื้นที่มณฑลพายัพในหลายรูปแบบ

ความสำคัญของมณฑลพายัพเป็นแหล่งการค้าและเมืองท่าทางบกที่มีความสำคัญตั้งแต่ครั้งอดีต จึงส่งผลให้เกิดการเดินทางเข้ามาติดต่อค้าขายจากพ่อค้าหลากหลายชาติพันธุ์ ซึ่งในสมัยอาณานิคมได้รับการกำหนดและแยกสถานะกลายเป็น “คนในบังคับ” รัฐบาลอาณานิคมจึงเริ่มเข้ามามีบทบาทในมณฑลพายัพมากขึ้น และสร้างความเปลี่ยนแปลงในหลากหลายมิติ เช่น การสร้างสถานกงสุล ศาลต่างประเทศ การใช้เงินสกุลอาณานิคม ฯลฯ สะท้อนได้ว่ามณฑลพายัพเป็นหนึ่งในสถานที่อยู่อาศัยของพลเมืองชาวอาณานิคม จึงส่งผลให้รัฐบาลสยามเริ่มเข้ามาเร่งรัดจัดการปกครองมณฑลพายัพอย่างใกล้ชิด

รัฐบาลสยามต้องเผชิญกับปัญหามากมายจากระบอบอาณานิคมในมณฑลพายัพ เช่น การจัดการกับคดีความในอุตสาหกรรมการทำไม้สัก การจัดการปัญหาทาสที่หลบหนีไปยังดินแดนอาณานิคม ฯลฯ ในช่วงดังกล่าวจึงทำให้รัฐบาลสยามต้องปฏิรูปประเทศแล้วรวมอำนาจจากเจ้านายพื้นเมืองเข้าสู่ศูนย์กลางที่กรุงเทพฯ ผู้เขียนบทความพบว่า การเผชิญกับระบอบอาณานิคม ส่งผลต่อการบริหารรัฐกิจของเจ้านายพื้นเมืองในพื้นที่ทางตอนในทวีปที่ค่อย ๆ ถูกลดบทบาทและไม่ได้รับการเน้นความสำคัญในเวทีระดับนานาชาติ การกำหนดชะตาและความเป็นไปของมณฑลพายัพรวมถึงรัฐพื้นเมืองอื่นโดยรอบ คงเหลือเพียงแต่การต่อรองของมหาอำนาจใหญ่ทั้ง 3 ได้แก่ อังกฤษ ฝรั่งเศส และสยาม ดังสะท้อนได้จากสถานการณ์ทางการเมืองระดับนานาชาติเริ่มมีบรรยากาศผ่อนปรนตั้งแต่การร่วมลงนามในปฏิญญาระหว่างอังกฤษและฝรั่งเศส ค.ศ. 1896 ส่งผลให้รับรองกรรมสิทธิ์พื้นที่มณฑลพายัพให้อยู่ภายใต้อธิปไตยของรัฐบาลสยาม

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ปริญญาโทฉบับที่เรื่อง “ระบอบอาณานิคมของอังกฤษในพม่าและแหลมมลายู กับการจัดการมณฑลพายัพของรัฐสยาม ค.ศ. 1894-1933” สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยมีผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ดิनาร์ บุญธรรม เป็นอาจารย์ที่ปรึกษา

มหาวิทยาลัยบูรพา
Burapha University

รายการอ้างอิง

- ข้อบังคับสำหรับการปกครองมณฑลวันตกเฉียงเหนือ ร.ศ. 119. (2443, 22 กรกฎาคม).
- ราชกิจจานุเบกษา. ตอน 17 เล่ม 17, หน้า 177-194.
- ข้อบังคับสำหรับศาลต่างประเทศ. (2450, 16 กันยายน). ราชกิจจานุเบกษา, ตอน 24, เล่ม 0 ฉบับพิเศษ (16 กันยายน 2450), หน้า 597-603.
- จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2514). *จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน ภาค 5 และ ภาค 6*. กรมศิลปากร. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพันตำรวจเอกเฟลิ้น ศรีสาคร และนางกัณหา ศรีสาคร ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม วันที่ 21 ธันวาคม 2514).
- ชาลวิทย์ เกษตรศิริ, พิภพ อุดร, ศุภลักษณ์ เลิศแก้วศรี, อานันท์ บัวแสงธรรม, กิตสุณี รุจิขานันทกุล, สุริยา โสกันต์, ฉัตรศิริ เพียรพยุห์เขตต์ และพยงค์ ทับสกุล. (2554). *ประมวลสนธิสัญญา อนุสัญญา ความตกลง บันทึกความเข้าใจ และแผนที่ระหว่างสยามประเทศไทยกับประเทศอาเซียนเพื่อนบ้าน: กัมพูชา-ลาว-พม่า-มาเลเซีย*. มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. (2495). *เทศาภิบาล*. คลังวิทยา.
- โตม ไกรปกรณ์. (2557). กำเนิด “ภูมิทยา” และพื้นที่สมัยใหม่ของล้านนาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. *วารสารหน้าจั่ว*, 11(1), 18-33.
- เนื่ออ่อน ขวี่ทองเขียว. (2553). *รัฐสยามกับล้านนา พ.ศ. 2417-2476*. [ดุชนิพนธ์อักษรศาสตร์ ดุษฎีบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย].
- ประชากรจักรจักร, พระยา. (2499). *ประวัติของมหาอำมาตย์ตรี พระยาประชากรจักรจักร (ซุบโอสถานนท์)*. ลมุลจิตต์.
- รายงานกระทรวงการต่างประเทศ. (2439, กุมภาพันธ์ 16). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 12 ตอน 46, หน้า 447-454.
- สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. (2446). *พวกเงี้ยวผู้ร้ายหนีไปอยู่กับฝรั่งเศส*. รหัสเอกสาร กต 98.1/1.
- สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. (2447ก). *นักโทษเมืองเชียงของหนีกับการชำระผู้ร้าย*. รหัสเอกสาร กต 98.1/41.
- สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. (2447ข). *สำเนาเรื่องผู้ร้ายเงี้ยวจลาจลที่เมืองเชียงของ*. รหัสเอกสาร กต 98.1/45.

- สุวิทย์ พักขาว. (2518). *ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับประเทศฝรั่งเศสตั้งแต่ ร.ศ. 112 ถึง ร.ศ. 126 (ค.ศ. 1893-1907)*. [วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ].
- เสด็จออกแขกเมืองประเทศราช. (2433, 25 มกราคม). *ราชกิจจานุเบกษา*. ตอน 7 เล่ม 43, หน้า 389-390.
- อึ้ง บุญยานนท์. (ม.ป.ป.). *สังเขปเอกสารประวัติศาสตร์ ร.ศ. 112*. ราชนาวิกสภา.
- ฮอลล์, ดี. จี. อี. (2549). *ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้: สุวรรณภูมิ-อุษาคเนย์ภาคพิสดาร* (วรุณยุพา ณ ออยุธยา, เพ็ชรี สุมิตร, ชูลีรี จามรมาน, เพ็ญศรี ตึก, รสสุคนธ์ อิศรเสนา, วิลาสวงศ์ พงศบุตร, แฉมสุข นุ่มนนท์ และศรีสุข ทวีธาประสิทธิ์, แปล) (พิมพ์ครั้งที่ 3). มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- A Journey Round Siam. (1896, May 26). *The Singapore free press and mercantile advertiser (weekly)*, p. 15.
- Among the Shans. (1884, January 19). *Straits times weekly issue*, p. 11.
- Betgem, F. (2019, January 13). *The Chiang Mai British consulate*. <https://travel-and-history.com/wp-content/uploads/2018/06/British-Consulate-Chiang-Mai-many-Shan-people.jpg>
- Border Question Between Burmah and Siam. (1883, November 24). *Straits times weekly issue*, p. 4.
- Cima, R. J. (1989). *Vietnam: A country study*. Library of Congress.
- Crawford, J. (1830). *Journal of an embassy from the Governor-General of India to the courts of Siam and Cochin China, exhibiting a view of the actual state of those kingdoms*, vol. 1. H. Colburn and R. Bentley.
- Crosthwaite, C. (1968). *The pacification of Burma*. Frank Cass.
- France and Siam. (1891, September 1). *The Singapore free press and mercantile advertiser (weekly)*, p. 13.
- French Indo-China. (1890, October 8). *Straits times weekly issue*, p. 8.
- In Northern Siam. (1915, December 11). *The Singapore free press and mercantile advertiser*, p. 4.

- Jeshurun, C. (1970). The Anglo-French declaration of January 1896 and the independence of Siam. *Journal of the Siam Society*, LVIII(2), 105-126.
- Laos. (1973, April 26). *New nation*, p. 8.
- Mangrai, S. (1965). *The Shan states and the British annexation*. Department of Asian Studies Cornell University.
- Maulmain. (1837, August 3). *The Singapore free press and mercantile advertiser*, p. 1.
- Mith, B. E. (1901). *The Century Atlas of The World*. Century.
- Report on the Administration of British Burma during 1883-84*. (1884). The Government Press.
- Report on the Administration of British Burma during 1884-85*. (1885). The Government Printing.
- Report on the Administration of Burma during 1892-93*. (1893). The Government Printing.
- Siam's Independence. (1899, January 25). *The Singapore free press and mercantile advertiser*, p. 3.
- Telegrams. (1894, August 1). *The Singapore free press and mercantile advertiser*, p. 3.
- The Anglo Siamese Mission. (1889, December 3). *The Singapore free press and mercantile advertiser (weekly)*, p. 693.
- The Protection of Siam. (1892, April 6). *The Singapore free press and mercantile advertiser*, p. 2.
- The Queen's Speech. (1896, February 18). *The Singapore free press and mercantile advertiser (weekly)*, p. 16.
- The Siamese Problem. (1902, September 17). *The straits times*, p. 2.
- Winichakul, T. (1994). *Siam mapped: A history of the geo-body of a nation*. University of Hawaii Press.